

РОЗШАРУВАННЯ

(Передмова до українського перекладу розмови Мішеля Фуко з Жан-П'єром Елькабахом «Фуко відповідає Сартру»)

Павло Бартусяк

Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій
імені С. Гжицького
ORCID: 0000-0002-5009-467
bartusyak@gmail.com

(надіслано до редакції – 15.03.2021, прийнято до друку – 02.04.2021)

© Бартусяк П., 2021

Розмова Мішеля Фуко з Жан-П'єром Елькабахом «Фуко відповідає Сартру» була опублікована у жовтні 1966 року. Текст перекладений українською мовою вперше. У цій бесіді Мішель Фуко відповів на критичні зауваги Жана-Поля Сартра щодо опублікованої у квітні 1966 року книги «Слова і речі». У цій розмові Фуко діагностував зокрема остаточне закінчення доби Сартра.

Ключові слова: Фуко, Сартр, розшарування, розрив, «Слова і речі».

CLEAVAGE

(Foreword to Ukrainian translation Michel Foucault's interview
with Jean-Pierre Elkabbach «Foucault Responds to Sartre»)

Pavlo Bartusiak

Stepan Gzhytskyi Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
ORCID: 0000-0002-5009-467
bartusyak@gmail.com

Michel Foucault's interview with Jean-Pierre Elkabbach «Foucault Responds to Sartre» was published in October 1966. The text was translated into Ukrainian for the first time. In this interview, Michel Foucault responded to Jean-Paul Sartre's critical remarks on the book «The Order of Things», published in April 1966. Here, Foucault diagnosed, in particular, the final end of Sartre's era.

Key words: Foucault, Sartre, cleaving, rupture, «The Order of Things».

Згідно із Фуко, історія не є однорідною, її всякчас супроводжують розриви (coupure). Це стосується також історії філософії. Процес розшарування, який врешті призвів до утворення розриву між Сартром і Фуко, активували у 1966 р. «Слова та речі» [Foucault 1966]. Спроби Сартра зберегти цільність своєї епохи були марними. На початку бесіди з Елькабахом Фуко категорично констатує цей факт за допомогою дієслова dokonаного виду минулого часу «Il y a eu la grande époque...» (мала місце велика епоха).

У жовтні 1966 року в журналі L'Arc (№ 30 «Сартр сьогодні», це число повністю присвятили

Сартрові) було оприлюднено бесіду Сартра з Бернаром Пінго під назвою «Відмова від історії» (Refus de l'Histoire) [Sartre 1966]. Головним чином це була реакція на опубліковані у квітні цього ж року «Слова і речі». Нові тиражі цієї книги були надруковані в червні, липні, вересні, листопаді. Вона стала філософським бестселером. Здійняла справжній ажіотаж. 10 серпня 1966 року газета Le Nouvel Observateur одну зі статей назвала «Фуко продається як гарячі пиріжки» (Foucault comme des petits pains). Фуко запрошують на інтерв'ю навіть на телебачення. Однак від настільки грандіозного «розмаху крил» хтось неодмінно мусив втратити опертя. Особливо

цьому посприяв VIII-й розділ «Праця, життя, мовлення». Постраждали ліві інтелектуали, марксистки, Сартр. У цьому розділі Фуко написав, що на глибинному рівні західного знання марксизм не спричинив жодного реального розриву (*coupure réelle*), себто не приніс нічого нового. Він комфортно розташувався у XIX ст., епістемологічна диспозиція (*disposition épistémologique*) цього часу його охоче прийняла. Власне, ця диспозиція сама відвела місце для зведення цієї теорії. «Марксизм у мисленні XIX ст. як риба у воді: себто будь-деінде він припиняє дихати» (*Le marxisme est dans la pensée du XIXe siècle comme poisson dans l'eau : c'est-à-dire que partout ailleurs il cesse de respirer*) [Foucault 1966b: 274].

На думку Сартра, здійснені у «Словах і речах» стрибки від одного історичного пласта до іншого нічого не говорять про те, як у таких умовах конструється думка, як людство переходить від однієї думки до іншої. Щоб показати це, довелося б залучити праксис (*le praxis*), а отже, історію. Однак від неї Фуко відмовляється. І це не просто відмова, Сартр уважав, що: «...саме марксизм був мішенню. Йдеться про конституювання нової ідеології, про останній мур, який буржуазія ще може звести перед Марксом» (*c'est le marxisme qui est visé. Il s'agit de constituer une idéologie nouvelle, le dernier barrage que la bourgeoisie puisse encore dresser contre Marx*) [Sartre 1966: 89].

Ця манера висловлювання, ці штамповані тези, наприкінці 60-х стали достатньо обридливими. Не витримав навіть зазвичай поміркований Жорж Кангілем, який у 1967 р. втрутився у полеміку статтею «Смерть людини або вихолощення *cogito*» [Canguilhem 1967]. Передусім знаного епістемолога здивувала поведінка Сартра. Останній практично все життя уникав академічної рутини, однак повів себе як академік, скривджений посяганням на свій авторитет, зазначив Кангілем.

Сприяття поваленню «Сартрового режиму» Фуко продовжив одразу після публікації «Слів і речей». У травні 1966 р. у журналі *La Quinzaine littéraire* виходить його бесіда з Мадлен Шапсаль. Перше питання співбесідниці було розлогим і напрочуд влучним. Ось деякі ключові фрагменти «...У вашій останній книзі, «Словах і речах», розглядаються причини тієї тотальної зміни, якої зазнала сфера мислення протягом останніх двадцяти років. Ви кажете, що, наприклад, екзистенціалізм і думка

Сартра невдовзі стануть музейними експонатами [*en train de devenir des objets de musée*]. Ви живете – і ми живемо, але поки цього усвідомлено не сприймаємо – в тотально оновленому інтелектуальному просторі. «Слова і речі» ... є складною книгою. Чи не могли б ви трохи простіше ... відповісти на таке питання: де ви у цьому просторі? Де у ньому ми?» [Foucault 1966a: 515]. Фуко відповів, що дуже раптово, приблизно п'ятнадцять років тому, ми усвідомили, що сильно віддалилися від попереднього покоління, Сартра, Мерло-Понті, покоління *Temps Modernes* (журнал, заснований у 1945 р. Сартром і Сімоною де Бовуар). Вони були «...нашим законом для мислення і нашою моделлю для існування» (*notre loi pour penser et notre modèle pour exister*). Далі Шапсаль питає: «коли ви кажете “ми усвідомили”, “ми” це хто?». Це ті, хто не мав і двадцяти років під час Другої світової війни, відповів Фуко. Представниками покоління Сартра ми вважали тих, чиею «пристрастю було життя, політика, існування...[*la passion de la vie, de la politique, de l'existence*]. Але ми, ми відкрили щось зовсім інше, іншу пристрасть: нашою пристрастю був концепт, і те, що я б назвав "системою" [*la passion du concept et de ce que je nommerai le "système"*]» [ibid.].

Ось де, на думку Фуко, проходить лінія розриву. З одного боку життя, політика, існування, з іншого – концепт і система. В одній зі своїх останніх статей «Життя: досвід і наука» [Foucault 1985] він дещо відкоригував і деталізував це розділення. З одного боку філософія досвіду, відчуття, суб'єкта, з іншого філософія знання, раціональності й концепту. На одному «філософському березі» Сартр і Мерло-Понті, на «іншому» – Жан Кавайє, Гастон Башляр, Александр Койре, Кангілем і сам Фуко.

У червні 1966 р. у журналі *Arts et Loisirs* публікується розмова Фуко з Клодом Бонфуа під назвою «Людина вмерла?» [Foucault 1966c]. Ця розмова максимально інтенсифікувала процес розшарування. На думку Фуко, Сартрова «Критика діалектичного розуму» [Sartre 1960] завершила той епізод нашої культури, який почався з Гегеля. Цей твір є «дивовижним і патетичним зусиллям людини XIX ст. мислити XX ст. У цьому сенсі Сартр є останнім гегелянцем, я б навіть сказав останнім марксистом».

У жовтні 1966 р. Сартр відреагував. На що Фуко у березні 1968 р. невимушено відповів. «Фуко відповідає Сартру».

/REFERENCES

- Canguilhem, G. (1967). *Mort de l'homme ou ?puisement du cogito?* Critique, 242 (vol. 1), 599-618.
 Foucault, M. (1966a). *Entretien avec Madeleine Chapsal*. La Quinzaine littéraire, 5, 514-519.
 Foucault, M. (1966b). *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Paris: Gallimard.
 Foucault, M. (1966c). *L'homme est-il mort ? (entretien avec C. Bonnefoy)*. Arts et Loisirs, 38, 8-9.
 Foucault, M. (1985). *La vie : l'expérience et la science*. Revue de Metaphysique et de Morale, 90 (1), 3-14.
 Sartre, J.-P. (1960). *Critique de la raison dialectique*. Paris: Gallimard.
 Sartre, J.-P. (1966). *Jean-Paul Sartre répond*. L'Arc, 30, 87-96.